

Stračena nám chcípla

Pád komunismu je možno přirovnat k samovolnému zdechnutí obstarožního dobytčete. Stračena prostě chcípla, to se stává. Nikdo ji neporazil, a tak nejsou ani vítězové, ani poražení. Pravda, několik marginálních skupinek se za ně prohlašuje (dokonce i za poražené), ale nikdo je nebere vážně, aspoň prozatím. Na pozůstalých zbylo jen mršinu odklidit, aby příliš nesmrděla. Ale co kdyby měla slintavku, a my třeba dostali afty? Hrůza pomyslet, mršinu spálit! A zapomenout, rychle.

Těžko potom ale pozůstalým hledat nějakou tu novou identitu. Kde by ji taky měli vzít? Čtyřicet let budovateli socialismu, a nyní pouhými svobodnými občany, to nelze jen tak lehce překousnout. Slovy Jana Hanče „býti Hauswartem nemluvě o Blockwartovi je neskonale příjemnější než nebýti ničím a státi nad vlastní senkrůbnou“. Kterou stanici, který kanál si mám pustit? *Blesk*, nebo *Právo*? Mlčenlivá většina nachází svou identitu v masové kultuře, ve společně poslouchaných hitech, v televizních seriálech, filmech a kolektivních vzpomínkách — toho všeho se už do smrti nezbaví. Však také česká rádia a TV překypují všemi možnými retro — na majora Zemana je inspektor Clouseau krátký stejně jako Dallas na Chalupáře.

Zdá se, že dnešní národy můžeme definovat jako skupiny lidí, které se nechávají pravidelně bavit stejnými baviči (parafrázují Sloterdijka). Z definice pak plyne, že každá tato skupina patrně rozumí (mluvit netřeba) jednomu jazyku a že má obdobný smysl pro zábavu (dříve tradice). Zkrátka — od „společensví osudu“ jsme se prozvonili k „pospolitosti zábavy“. Dnes český národ splývá s fan-klubem českého hokejového mužstva. To zatím hraje dobře, ale jak dlouho? S čím se pak identifikovat? Se skákáním? Hrozné pomyslet na dobu, kdy zlatí hoši nebudou zlatí, ba dokonce ani bramboroví.

Jakýpak stát bez identity, ideje, zakladatelského mýtu a ideálů? To prostě nejde — aspoň se to obvykle tvrdí. V českém případě je to jistě těžké, většina obyvatel jsou bezvěrci a ostatní věří v to, o čem vědí málo, nebo vůbec nic. Vůči ideálům jsou Češi resistantní, užili si jich až dost — viz jejich známé úsloví „potkáš-li spasitele, hned jej kopni do prdele“, ano, je to tak, T. G. Malíku. Jistě je možno vrátit se k historii, ale ta je už dosavadními režimy vskutku vymrskána. Zbyla jen nedůvěra k ní, vždyť za totáče se někteří adolescenti dokonce domnívali, že druhá světová válka nikdy nebyla, že je to jen převýchovný výmysl bolševika. A dnes — co mají pořád s těmi gulagy, není to zase nějaká finta? Proč to do nás cpou? Bezzásadovost či tolerance, obyvatelům Čechie vskutku vlastní, vyřešily staleté nevráživosti skalních katolíků a evangelíků vskutku mazaně — pátého července mají svátek ti a hned následující den oni, takže všichni, i bezvěrci, mohou jít na koupaliště. První republika je zase až příliš svázána s československým národem, a ten už neexistuje. Tenhle stát neslaví ani den svého vzniku — vznikl totiž účetně dělením na Nový rok. No a co? V prvních letech se dokonce o nové české státnosti dost psalo, ale brzo bylo toto téma, pro Čechy nezajímavé, opuštěno. Neposkytovalo totiž zřejmě žádnému politikovi příležitost, aby se zaskvěl, to Petr Pithart dobře pochopil. Třeba se nám ale jako prezident ke státnosti zase navrátí.

S nedávnou minulostí se Češi vyrovnávají nanejvýš racionálně. Komunistických marginálů se politici zbavili lustracemi, politických vězňů finančním odškodněním. Diktaturu čtyřicátých a padesátých let odsoudili svorně všichni, i komunisté. K roku 1968 se nehlásí ani pravice, ani levice. Sedmdesátá a osmdesátá léta se svým slabým, nevýrazným terorem jsou jen mile zesměšňována. Některé skvrny nelze odstranit bez poškození látky — pořád milejší flek než záplata.

Film a televise, umění ze všech nejmasovější, to dokazují. Novodobými hity jsou *Rebelové* s písničkami a tanci komunistické éry, podobně renovovaní *Starci na chmelu*. V televizi stále běží bolševické seriály, ostatně udělané, jak uvedl Antonín Brousek,

tak dokonale, že je to na blití. Populární spisování pánů Viewegha a Šabacha úsměvně líčí snahu adolescentů bavit se během normalisace za každou cenu po svém. Žádná česká specialita, i Paříž za okupace nebyla ani tak plná hrdinů jako spíše tehdejších pásků (*zazou*). A známe stovky západních filmů, v nichž na jedné straně vystupují sympatičtí bojovníci, vtipní a ležérní, a na druhé straně nacističtí tupci bez humoru. Ale buďme klidni — Rakušané a Italové se vypořádali se svou nacistickou a fašistickou minulostí sice mlčením, nicméně úspěšně: tiše se obrodili, dali lidstvu hrdiny vskutku legendární — Schwarzeneggera a Stalloneho. A všem se daří dobře. Takže co nás čeká? Inu, blahobyt.

Vnucuje se ovšem nepříjemná otázka — jak to, že čácký český lid tak dlouho úpěl pod jařmem zlotřilých aparátčků, hlupáckých policajtů a khaki-mozků? Proč jsme si nepomáhali jako v onom filmu? Proč jsme nezlomili špejle svých mávátek, nezdemolovali agitační střediska a nevzbouřili se? „Svoboda“ s poodhaleným řádrem, třímající bidlo od transparentu a vedoucí lid na barikády postavené z popelnic a pivních sudů, toť obraz hodný českého Delacroixe. Vždyť jsme byli přeci vždy zásadně proti — vzpomeňme na Škvoreckého postavičku, která praví: „Dnes jsme se na stranické schůzi dohodli na tom, že všichni komunisti musí viset!“ Nu, patrně jsme zdaleka netrpěli a nesvírali bezmocně v kapse pěsti tak, jak si dnes namlouváme. Prostě se pomáhalo, vyprávěly se vtipy a sem tam se taky udávalo — kdo hodí kamelem? Nedivme se potom, že se dnes vyhýbáme historii všedních dnů, mikrohistorii a *thick description*. Jaký ten náš komunismus vlastně byl? Směšně ubohý, jindy zase nelítostný a krutý, nebo nakonec vůbec ne tak špatný (jak u nás soudí nejméně třetina populace)? V uvedených třech rozdílných podobách je nám totiž jeho obraz poskytován.

Jistěže, k řešení těchto otázek není lid sám kompetentní, má k tomu ale historiky. Na uspokojivé výsledky však doposud čekáme. Ne, že by bylo uděláno málo, materiálových studií je dost. Ovšem, jak víme, neexistuje — podobně jako u přepychu — ani u počtu dokumentů horní hranice. Sami historici nepochybuji

o nutnosti komplexní analýzy a pohledu, zatím si ale připravují materiál. To může trvat ještě dost dlouho. Koho pak bude kýžená syntéza ještě zajímat? A co mu bude platná?

Historikům soudobých dějin se nedivím, oni prostě nevědí, co a jak. Jejich obor je totiž mladý a nezískali ještě ani dostatečný počet zákazníků. Nepočítáme-li kronikáře (a kdo je tehdy čet!), lidstvo se bez nich až do minulého století obešlo. U nás jich nikdy nebyl nadbytek, za Rakouska třeba K. Kazbunda, za prvé republiky M. Paulová, o potomní produkci se raději nezmiňovat. Že by zrovna tihle formovali české historické vědomí? To už spíše žurnalista F. Peroutka se svým *Budováním státu*. P. Tigrid a K. Pacner nám jej dodnes nezastoupili (ale nepodceňujeme je). Masarykovo heslo „Odrakouštit se!“ dějepisci v první republice spíš oslyšeli, jen se znovu vydával E. Denis a — A. Jirásek. Dějiny zkrátka připomínaly/připomínají spížírnu na uzené křivdy a hrdiny, každý si jimi poslouží, jak chce a kolik si dokáže vzít.

Osvobozený národ v roce 1945 také neměl žádný zpracovaný přehled dějin od roku 1892 do tehdejší současnosti, a neříkejme, že se za těch 53 let (stejně jako mezi léty 1948 a 2001) toho v Čechách událo jen málo. Národu, zdá se, tehdy takováto dějinná syntéza nechyběla, zcela ji nahradily iluse a fráze (jistěže také jakási syntéza svého druhu!). Asi se budeme muset spokojit s nějakými těmi příručkami, ty ostatně komunisté pilně pěstovali. K. Bartoškovi nemám ani tak za zlé jeho prvotinu, jejíž název s diskretností mi vlastní uvedu raději podle maďarského vydání z roku 1952 — *Hogyán „szabadította fel“ az amerikai hadsereg Nyugat-Csehszlovákiát?*, spíš jeho učebnice novějších dějin pro devítiletky z let šedesátých. Že jsme se dosud nezmohli na žádnou, byť jen menší odbornou monografii (jakou napsal třebaš H. Weber o DDR), asi něco značí. I to, že z novějších dějin našich pobratimů v sovětském bloku jsme si vydali jen A. Paczkowského. Monografická čísla revue *Soudobé dějiny* to nenahradí (tento objemný žurnál vychází čtyřikrát ročně bez jakéhokoli zájmu veřejnosti, budiž, ale i tisku). Pro srovnání si připomeňme, jak u nás začaly být na počátku šedesátých let zpracovávány dějiny

druhého odboje. Soustavně vytěžované archivy, hovory s pamětníky, ankety. Diskuse o periodisaci, základních pojmech, terminologii, srovnávací studie a nakonec vícesvazková pracovní maketa — tu nakonec bolševik hodil do stoupy, historiky rozehnal a pohádky byl konec.

O naší komunistické éře se prozatím mluví jen všeobecně, popisně, neanalyzuje se. Historikové neformulují žádné hypotézy, teze, ani ty rádoby provokativní. Problémy, a tedy i spory, nejsou (a kolik jich bylo jen v bývalé DDRlogii, připomeňme si i *Historikerstreit*). To, co máme, jsou spíše vytržené stránky z knihy přání (zhrzených) a stížností. Musíme si přiznat, že na vyučování s komunistickou minulostí historici u nás prozatím nemají, nikoli však svou vinou a nejsou v tom zdaleka sami. Vyspělá historiografie je totiž vždy jen část vyspělé kultury. Dnes však není ani kde diskutovat — víme přece, jak vypadají naše periodika, a nelze pochybovat o tom, že budou ještě horší. A intelektuálové mají jiné starosti, musí totiž po tolika letech stále něco dohánět a předvádět to pak na místním tržišti.

S ideou komunismu se stále zachází až příliš paušálně. „Říše zla“, budiž, ale Mefistofeles nebyl a není přece žádný blbeček. Komunismus byl rovněž obrovskou intelektuální výzvou (jistě ne řešením) 20. století, s níž jsme se dosud dostatečně hluboce nevyrovnali. Nemáme myslitele, jako byli Solženicyn, Aron, Miłosz... (no, mnoho jich ve světě není). Ani historiky jako E. Nolte, F. Furet, O. Figes. Prozatím, stejně jako fašismus a nacismus, je pro nás komunismus pouhým panoptikem. Hamsun, Céline, Pound, Heidegger stejně jako Sartre, Aragon, Teige nebo Vančura se v něm ale nevyskytují. Doplnkem takového panoptika je pak divák-blbeček. Zkrátka, prozatím mají myši přé.

Nedivme se tomu. Dnes máme, nejen u nás, zcela jiné citění minulosti, úplně jiné historické zakázky. Kozina, Kollár atd. počítali ještě s Historií jako se soudem, který jim dá nepochybně za pravdu, a to zcela konkrétně — „do roka a do dne!“ Dnes naopak se chce, aby o minulosti (a zvláště o jejích nepřijemných stránkách) nerozhodovala ani Historie, ani historie, stačí dobrozdání expertů

na historii. „O tom rozhodnou historici!“ s tichým dodatkem: „co bychom se o to starali my, když si je platíme“ a „jen nic neuspěchat“. Prostě žádný osobní zájem, skutečná potřeba. Proč to?

Historickým, národním a státním symbolům diskontinuita neprospívá. Tabor, Lipany, Bílá hora atd. — necht je nikdo nepodceňuje, bez nich by první republika nevznikla. Kde jsou dnes? Jistě, Dominik Hašek je bůh, to bych se popírat ani neopovážil, ale řekněme si — čeho je vlastně symbolem? Václav Havel důležitost symbolů bere sice vážně, ale co když po něm zbudou jen operetní uniformy hradní stráže? Pomníků je dnes málo a zdá se, že se neteší zvláštní oblibě (viz trapnou historii se soupáním pomníku TGM po Praze a spory o památník politických vězňů). A přitom se komunisté o symboly tak snažili... Asi to poněkud přehnali — nejenže se ty jejich vytratily společně s nimi, ale vzaly s sebou i ty ostatní.

Nejen u nás. Národní a státní symboly, John Bull, strýček Sam, Marianne (ta si aspoň vždy po několika letech mění vizáž) scházejí na úbytě. Občas se vyskytne solidní náhražka, viz Asterix. Všeobecně však lidé jdou hlouběji, k symbolům předstátním a přednárodním, k archetypům, ty jim líp vyhovují. Viz princezna Diana (Euridiké?), Elvis Presley (Adonis!). Zatím nebyl překročen rámeček antické mytologie, počkejme si ale na Aštarte a Kybelé — Madonna už to nakopla. Sestupujeme stále hlouběji, níže, do... A co u nás? Ferda Mravenec šel spát s Broučky. Švejk, Mirek Dušín nebo Štětínáč? Vskutku, sešup k archetypům české pospolitosti je hrozný. Ještěže máme zcela originální variantu postavy trickstera, a to Járu Cimrmana. Každého pobaví, nikoho nepohorší, s ním jsme připraveni na každý režim, do každého počasí.

Je dobře známé z Německa, že k vyrovnání se s minulostí, k onomu předlouhému *Vergangenheitsbewältigung* dochází až v následujících generacích. Jedním z důvodů je to, že generaci účastné na minulosti v podstatě nemá co kdo vykládat, ona sama (aspoň si to myslí) ví nejlépe, jak to bylo. K pouhým faktům přidává znalost tehdejších podmínek a prostředí („to si ani

nedovedeš představit“), které jsou už pro další generaci nutně záhadné. Příklad: jak mám vysvětlit mladším přátelům třebaš přátelský výrok náčelníka na Borech — „to si říkáte inteligent a myslél ste golenem — dělat něco proti tutam těm“, ukázal prstem nahoru a plnil dál své povinnosti, jak mu zákony kázaly. Jinak je to situace pro starší generaci nepřijemná, kýžené zaujetí prestolu všeobecně vážených moudrých gerontů se nekoná. Mladí pak, nedůvěřující starším a jimi opuštěni („zrovna tobě se mám zpovídat“), usilují o vlastní rekonstrukci minulosti, pochopitelně na jejich účet. Prozatím jim vytýkají jen neschopnost a indolenci. Freud by měl radost, ani ta dějeprava se mu nedokáže vyhnout. Freude, Freude, vždycky na tě, historiku, dojde...

Je také obvyklou ironií dějin, že většina vítězů jde po prchavém okamžiku vítězství od mocenského válu, právě když by toho chtěli tolik říci. Dokonce někteří mají i co, ale ani to je neomlouvá. Od mladých očekávají uznání své supremace a udělují jim právo poslouchat své vzpomínání a rozumování. Už jen tím nejsou pro mladé akceptábl, ti potom nejen z chuti, ale přímo z povinnosti si hledají novou identitu. Ubozí legionáři, tolik toho zkusili, dostali sice pense, místa, trafiky, Legiobanku atd., ale okolo nich už bujel jazz, křepčící černoši, surrealismus, revue *Gentleman* a „nová, nová hvězda komunismu“. Měli pro to vše stejně málo pochopení jako Jabůrkové, kteří to s Rakouskem došvejkovali či hrdinně dobojovali (vyšlo to na stejno) až do konce. Ti byli taky chudáci; na rozdíl od českých Radeckého hrdinů od Solferina raději drželi hubu. Podobnosti s naší současnou situací jsou nasnadě.

Dále nastupuje efekt *Schweigespirale*, spirály mlčení. Když se o něčem mlčí příliš dlouho, jakkoli by to bylo významné, je pak už jen malá naděje, že by dosud tak opomíjený fakt zaujal oprávněné místo v pracně sešívaném obrazu minulosti. Každý historický fakt je totiž opředěn svou budoucností, byl už tolikrát použit, tolik věcí se na něj přilepilo — a odlepovat, to je ta nejnamáhavější a nejnevědnější práce historikova. A tak je místo hrdiny pokrokového Západu vyhrazeno agentu Kominterny A. Londonovi,

jakýsi buržoasní generál Píka nemá šanci. Hrabě Stauffenberg provždy zůstane zakladatelským symbolem Spolkové republiky Německo, komunistická *Rote Kapelle* a nazřevší esesák Fritz Neumann nemají nárok. Od židovských odbojářů žádala vděčná Francie maličkost, jen aby si pofrancouzštili svá obskurní haličská jména (francouzský národní hrdina Cukrkandl, to přeče nejde), jejich část však neuposlechla, a historikové o nich tedy po zásluze mlčí. První tank před pařížskou radnicí přivedl v roce 1944 důstojník, Čech od Prostějova, se svou arabsko-černošskou posádkou, naštěstí aspoň spolu mluvili jakž takž francouzsky. Kdo dnes o nich ví?

Skutečným hrdinům to jistě nevadí, na své minulosti nedosti pracují, mají jiné starosti. Ale jsou i tací, kteří si ji pečlivě pulírují a upravují. A jak každý historik dobře ví, pamětníci si nejvíc upravují motivace svých činů. „Být podnětem k fikci je víc než událost sama,“ tvrdil Oscar Wilde a přizvukuje mu ne jeden český představitel, včetně těch vysokých. Za takové situace nemá orální společenství politických vězňů padesátých let šanci. Řádně dokumentovaná „moc bezmocných“ disidentů je převálcovala. Snad se někdy dočkají svého historika, k čemu jim to ale bude? Budou jen položkou v minulosti někoho jiného, tedy v zase jiné hře.

Oni sami ji nakonec hráli a hrají také. Na konci šedesátých let, což plně respektují, hovořili o malé váze svých činů, popřípadě o tom, že se stali oběťmi provokací. Dnes to vystřídala koncepce aktivního a rozsáhlého „třetího odboje“ (který ovšem ze zásady může být „papírově“ dokumentován jen stěží). Do toho přijde šok: ukazuje se, že k vraždám v Babičích patrně nedošlo v důsledku provokace (a nejde přirozeně o konkrétní příklad Babic, obdobných případů byla řada). Občanská válka je totiž hrozná vždy, i ta malinká. Co tedy akceptovat bez ztráty tváře? Rozsoudit nyní, jak to s třetím odbojem vskutku bylo, je problém. Od historiků samých to nemůžeme ani očekávat — musely by jich být legie, na orální historii je skoro pozdě a navíc by se musely otevřít archivy. K tomu snad dokonce i dojde, senátoři a novináři se těší, co se tam na koho najde. Že by pátrání v archivech mohlo mít

i jiný smysl, to jim na mysl zatím nepřišlo. Ale můžeme si alespoň pokládat zásadní, třebaš i provokativní otázky.

V kolektivním díle *Křižovatky XX. století* se shledáváme se smělym tvrzením — lepší Únor než občanská, možná i světová válka. V této logice by se daly obhájit pozdější estébácké provokace a zastrašující teror — skutečná válka mezi občany by byla totiž horší (právě to ostatně Pinochetovi říkali američtí poradci). Konečně aspoň jedna pobuřující teze, i když bez jakékoli reakce (zato Václav Benda, jediný zdejší obhájce Pinocheta, si to od světového tisku pěkně schytl). Ještě v roce 1973 hájil Erazim Kohák tezi o dvou rovnoprávných částech českého národa — komunistech a těch druhých. Dnes už sice toto své tvrzení neopakuje, zato označuje rok 1989 za národní katastrofu. K odkazu Jaroslava Brodského, iniciátora a zakladatele K 231, jenž podával v roce 1968 ruku ke smíření, se dnes nikdo nezná. Proč? Historička Muriel Blaiveová si položila otázku — proč Čechové v roce 1956 reagovali tak, jak reagovali? Zdá se, že odpovědí byl tehdejší vtíp: Maďaři se zachovali jako Poláci, Poláci jako Češi a Češi jako švině. Do čeho se nám ta francouzská dáma plete? Nacismu se neupírá jeho úloha v modernisaci. Jsem dalek stanoviska kanadských historiků, kteří si pochvalovali progresivní efekty násilné kolektivisace zemědělství, ale co dělat, když už tu teorii modernisace ve světové historické vědě máme? Lze dále diskutovat také o jiných pozitivních rysech a tradicích českého komunismu, lze upozorňovat na to, abychom nevytlékali s vaničkou dítě — třebaš tak, jak to činí opět Kohák.

Když se Stračena v roce 1917 narodila, to bylo slávy! Intelektuálové gratulovali, bučely krávy (dojatě). Vědci její příchod nebyl předvídan. Skončila nepolitována, a opět nepředvídaně. Na co ty sociální vědce potom máme? Prostě, té historie českého totáče se patrně nedožijí, je mi to líto. Každý má patrně takovou historii, jakou si zaslouží, nejen národ, já taky. A s tím ani politologové, ani historiografové nehnou.

2001

POZNÁMKY:

S ideou komunismu se stále zachází až příliš paušálně. Stejně tak i s ideou přírody, lidských práv, antirasismu atd., a to jak v kladném, tak i záporném smyslu. Obvykle nastupují reakce typické pro schizofreniky. Ti na otázku třebaš „co je to jablko“ odpovídají „předmět podléhající gravitaci“. Jistě je to pravda, ale čekali bychom mnohem více. Tato schizofrenie — choroba doby — nabývá stále na intenzitě a rozsahu, jmenovitě v případech intelektuálů a politiků. U žurnalistů je to jistě pochopitelné, ti musí na vše reagovat okamžitě, v přístupné formě a žádaném rozsahu.

Trickster. Mytologická a folklórní postava mazaného a zlomyslného taškáře. Ruší tradice a zavádí kulturu. Slučuje chytrost a hloupost, roztomilost a krutost. Může být zabit, ale vždy vstává z mrtvých. Čechové disponují jeho atrapami, jako jsou třebaš kouzelník Žito, bratr Paleček, Kašpárek a Švejk.

Erazim Kohák, českoamerický filosof. Muž schopný vývoje. Před lety odpůrce televise, stal se členem Rady české televise (cituji inserát: „UNIV. PROFESOR v pracovní době, o víkendech a prázdninách chalupník a spisovatel, hledá ženu do hedvábí i kanafasu. Jsem netypický Čech-Američan /bez TV/, evangelík, 56/176/84 bez závazků. Zn. Hájovna v N. H. 9330“ — *Právo lidu*, 1989, č. 4). Z jeho dílny: „komunistický režim se ve svých prvních dvaceti letech snažil vykazovat groteskní zkomoleninou masarykovského ideálu“. V dosud nevyslovené „ideji státu českého se odráží především odpor vůči komunismu a všemu, co komunistický režim, byť i licoměrně, podporoval. K tomu patřilo i mírové hnutí, rovnoprávnost žen, odborářství a občanská iniciativa, prostě všechno, co na Západě platí za podmínku, podporu a znak demokracie. Snad jen šťastnou rukou se podařilo zachránit poštovní směrovací čísla, která přece také ‚zavedli komunisti‘.“ Podobně shledává podobnosti mezi tvorbou Arthura Schnitzlera a našich populárních režimních spisovatelů let sedmdesátých (E. Kohák: *Idea státu českého. Britské listy*, 3. 11. 1998).